

Michał Kozłowski

Wojskowe Biuro Historyczne
im. gen. broni Kazimierza
Sosnkowskiego
Sekcja Badań nad Wojskiem
po 1945 r.

Juliusz Bardach – kłamca katyński

Juliusz Bardach – Katyn liar

WOKÓŁ ZBRODNI KATYŃSKIEJ

JULIUSZ BARDACH
KATYŃ
KŁAMSTWO KATYŃSKIE
LUDOWE WOJSKO POLSKIE
WOJSKO
HISTORIOGRAFIA

JULIUSZ BARDACH
KATYN
THE KATYN LIE
THE PEOPLE'S POLISH ARMY
THE ARMY
HISTORIOGRAPHY

Abstrakt

Autor analizuje pracę płk. Juliusza Bardacha na stanowisku attaché wojskowego Ambasady RP w Moskwie w latach 1945–1947. Był on w tym czasie zaangażowany w propagowanie kłamstwa katyńskiego. Świadectwem tego jest dezinformowanie rodzin oficerów przetrzymywanych w okresie 1939–1940 w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku. Bardach we wszystkich przypadkach informował rodziny, że to Niemcy są odpowiedzialni za śmierć ich bliskich. Po zakończeniu misji w Moskwie historyk kontynuował pracę naukową jako wybitny badacz prawa polskiego i lituanista.

Abstract

The author analyses the work of Colonel Juliusz Bardach the military attaché of the Polish Embassy in Moscow in the years 1945–1947. At the time, Bardach was involved in the propagation of the Katyn lie. The testimony to this is the misinformation of the families of officers detained in the period 1939–1940 in Kozielsk, Ostashkov and Starobelsk. In all instances, Bardach informed the families that the Germans were responsible for the death of their relatives. Following the completion of his mission in Moscow, the historian continued his scientific work as a prominent researcher on Polish law and Lithuanian scholar.

Jedną z głównych cech polskiej historiografii jest brak rozliczenia – swego rachunku sumienia – niedawnej komunistycznej przeszłości. Powodem tego w dużej mierze są żyjący do dziś jej bohaterowie. Czasem są na tyle przezorni, że w oficjalnych księgach pamiątkowych podają fałszywe życiorysy, usuwają też z archiwów niewygodne dokumenty. W bibliografiach ich prac brakuje wielu kompromitujących pozycji. Próba uczciwego opisanie ich działalności naukowej często spotyka się ze sprzeciwem uczniów oraz żyjących kolegów. Świadectwem tego jest chociażby zablokowanie planowanej niegdyś trzeciej części antologii *Historycy o historii* dotyczącej okresu Polski Ludowej – jeszcze na etapie idei jej powstania.

Studentom prawa nazwisko Juliusza Bardacha (1914–2010) kojarzy się głównie z podręcznikami akademickimi wykorzystywanymi do dzisiaj w praktyce uniwersyteckiej. Jest on uznawany za najwybitniejszego polskiego historyka prawa XX w. Pomimo wielu wspomnieniowych tekstów o tym badaczu do tej pory brakuje biografii, która ukazałaby

jego zaangażowanie w komunizm oraz tajemnice jego długiego życia¹. Kilka lat temu Henryk Olszewski pisał:

„ Należał do tych nielicznych uczonych, którzy [...] mieli naturę prawdziwych duchowych przywódców, pośredniczyli między uniwersytetem a szerokimi kręgami społeczeństwa, byli ambasadorami polskiej humanistyki w świecie, wypowiadali ważne słowa w ważnych dziejowych chwilach. Juliusz Bardach spajał przeszłość z wyzwaniem zmieniającego się czasu, uczył, jak mądrze korzystać z darów przeszłości [...]. Autorytet naukowy i moralny zdobywał w czasach złych, trudnych i nieprzyjazznych, które wielu odebrały trwale rozsądek, spokój i pogodę ducha. Juliusz Bardach potrafił te przymioty zachować, ba – zarazić nimi innych. To Jego poczucie odpowiedzialności, darowi perspektywicznego myślenia, elastyczności w działaniu i umiejętności zawierania mądrych kompromisów, wreszcie znajomości ludzi i przyjaznemu do nich stosunkowi zawdzięcza środowisko historyków prawa, że wyszło z lat stalinowskiego totalitaryzmu bez większych strat².

„Nauka nie była dlań zawodem, lecz sposobem na życie. Służył jej z oddaniem, mądrością, czystością intencji”³ – pisał o nim jego uczeń Jan Baszkiewicz.

Juliusz Bardach urodził się w 1914 r. w Odessie. Stąd pochodziła rodzina jego matki – Otylii z Neudingów. Jego dziadek Natan Neuding zamieszkał tu po powrocie z Syberii, dokąd został zesłany z Warszawy w czasie powstania styczniowego. Juliusz był jednym z trojga dzieci Otylii i Marka – lekarza dentysty. Bardachowie byli żydowską inteligencją

¹ S. Alexandrowicz, *Wspomnienie o profesorze Juliuszu Bardachu* (3 XI 1914, Odessa – 26 I 2010, Warszawa), „Zapiski Historyczne” 2010, z. 4, s. 153–156; J. Baszkiewicz, *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 4, s. 107–109; A. Tomaszek, *Profesor Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Palestra” 2010, nr 3, s. 343–344; A.B. Zakrzewski, *Juliusz Bardach (3 November 1914–26 January 2010)*, „Acta Poloniae Historica” 2010, t. 101, s. 345–349; idem, *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Kwartalnik Historyczny” 2010, nr 4, s. 151–155; idem, *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2009, t. 10, s. 161–164; E. Dubas-Urwanowicz, *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Białostockie Teki Historyczne” 2010, t. 8, s. 299–301; S. Grodziski, *Historyzm prawniczy Juliusza Bardacha [1914–2010]*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, z. 2, s. 11–18; L. Zasztowt, *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2010, t. 73, s. 57–62; L. Zasztowt, J. Malicki, *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Przegląd Wschodni” 2011, z. 4, s. 857–868; K. Orzechowski, *Szkice do portretu uczonego. O Juliuszu Bardachu w pięćdziesięciolecie twórczości*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1985, z. 2, s. 1–41; K. Sójka-Zielińska, *Juliusz Bardach – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, historyk prawa (w pięćdziesięciolecie pracy naukowej)*, „Kronika Warszawa” 1986, nr 3–4, s. 17–27; M. Wąsowicz, *Kultura prawna w dorobku profesora Juliusza Bardacha [w:] Z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, red. M. Wąsowicz et al., Warszawa 2004, s. 11–17; T. Siewierski, *Juliusz Bardach (1914–2010). O lituanistycznej pasji uczonego [w:] Multum, non multa. Młodzi badacze w poszukiwaniu prawdy*, red. U. Czyżewska et al., Lublin 2012, s. 107–120.

² H. Olszewski, *Wspomnienie o Juliuszu Bardachu (1914–2010)*, „Nauka” 2010, nr 1, s. 159–160.

³ J. Baszkiewicz, *Juliusz Bardach (1914–2010)*..., s. 107.



rodziną i zarazem całkowicie zasymilowaną. Rodzice przyszłego badacza – jak pisze we wspomnieniach jego brat – należeli do najbogatszych mieszkańców we Włodzimierzu Wołyńskim, do którego przybyli w 1922 r. Tam też Juliusz ukończył gimnazjum. W młodości zafascynował się ideą socjalizmu. Po latach wspominał:

„ Przeżywając w wieku 16/18 fascynację ideami socjalizmu, któregoś dnia z młodzieńczą werwą zacząłem w toku jednej z rozmów z Mamą wychwalać proletariat, oskarżając burżuazję o wszelkie zło społeczne. Mama skwitowała moją filipikę żartem, iż: „Być burżujom nie charaszo, no prijatno i udobno” (być burżujem to nie dobrze, ale przyjemnie i wygodnie)⁴.

W latach 1933–1938 Juliusz studiował prawo w Wilnie. Był absolwentem seminarium Stefana Ehrenkreutza, ostatniego rektora Uniwersytetu Stefana Batorego, zabitego latem 1945 r. przez NKWD. Uczęszczał też na zajęcia takich naukowców jak: Henryk Łowmiański, Jan Adamus oraz Wiktor Sukiennicki. Magisterium z prawa udało mu się uzyskać tuż przed wybuchem wojny w czerwcu 1939 r. Miał wówczas 25 lat. Od 1933 r. Bardach był członkiem Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej i Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. W 1935 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). W 1938 r. został redaktorem wileńskiej mutacji „Robotnika”.

Wraz z wybuchem wojny Juliusz Bardach opuścił Wilno. Zapewne uratowało mu to życie, gdyż po aneksji Litwy mógł być aresztowany przez NKWD. Powrócił do Włodzimierza Wołyńskiego, następnie przeniósł się do Lwowa, gdzie pracował jako urzędnik. Od 24 czerwca 1941 r. do 19 marca 1942 r. służył w 4. Dywizji Obrony Przeciwlotniczej Armii Czerwonej. W wielu artykułach pojawia się nieprawdziwa informacja, że zwolnił się z wojska⁵. Faktycznie w marcu 1942 r. został przeniesiony do „strojbatalionu”, gdzie pracował jako robotnik w Kokandzie w Uzbekistanie. Następnie od października 1942 r. do marca 1943 r. był nauczycielem w szkole polskiej w Adiżanie. Nie ma potwierdzenia źródłowego, że podjął nieudaną próbę dostania się do Armii Polskiej w ZSRS pod dowództwem Władysława Andersa. Pewne jest natomiast, że 16 października 1943 r. został powołany do ówczesnego 1. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS. Tam początkowo był szeregowcem, a po tygodniu został chorążym w 7. Pułku Artylerii Przeciwpancernej. Tam objął stanowisko wykładowcy. Zajmował się w tym czasie zapewne pracą polityczną wśród żołnierzy. W działaniach bojowych brał udział

⁴ T. Siewierski, *Juliusz Bardach – historyk na zakrętach dziejów*, Histmag.org, <https://histmag.org/Juliusz-Bardach-historyk-na-zakretach-dziejow-10576> [dostęp: 2 V 2018].

⁵ Zob. np. *ibidem*.

jako zastępca dowódcy 15. Pułku Artylerii Przeciwlotniczej do spraw polityczno-wychowawczych (1 maja–9 września 1944 r.).

Następnie od 15 września 1944 r. był szefem Wydziału Polityczno-Wychowawczego w 1. Brygadzie Kawalerii. Walczył nad Pilicą oraz o Pragę. Od 3 listopada 1944 r. służył w Głównym Zarządzie Polityczno-Wychowawczym Wojska Polskiego, szybko awansując w pionie politycznym. Był tam szefem Wydziału Lektorskiego. 16 grudnia 1945 r. powołano go na stanowisko attaché wojskowego w Moskwie⁶, które objął 26 stycznia 1946 r.

Losy jego młodszego brata były mniej szczęśliwe. Janusz Bardach (1919–2002) – jak wielu polskich obywateli z Kresów – został deportowany do Związku Sowieckiego. Skazano go na pięć lat łagru. Swoje losy zesłańca opisał w książce *Człowiek człowiekowi wilkiem*⁷.

Funkcję attaché w Moskwie pełnił łącznie dwa lata i trzy miesiące. Powołanie go na to stanowisko było niewątpliwie wyrazem zaufania, jakim darzyły go sowieckie służby specjalne. Należy pamiętać, że Ambasada RP w Moskwie dopiero się organizowała. Wcześniej jej rolę grał Związek Patriotów Polskich. W czasie jego pracy dla ZSRS ambasadorami byli: Henryk Raabe (1945–1946) i Marian Naszkowski (1946–1950). Bardach był pierwszym attaché w Moskwie. Jego praca to głównie korespondencja ze zwierzchnikami z Warszawy. To tysiące zapytań o los żołnierzy Armii Czerwonej w Wojsku Polskim. Dość pokaźny zbiór dokumentów to sprawy odznaczeniowe. Domagano się uhonorowania poszczególnych żołnierzy Armii Czerwonej za udział w walkach na ówczesnych ziemiach Polski. Duża część pism dotyczyła spraw polskich wojskowych studiujących na sowieckich uczelniach. Sprawa repatriacji Polaków z ZSRS do ojczyzny nie była priorytetem.

Z kraju jednak spływały pisma od rodzin z zapytaniami o los bliskich pozostałych na terenach ZSRS. Często pytano, dlaczego dawni obywatele polscy służą w Armii Czerwonej. Gros spraw dotyczył osób z ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Było kwestią czasu, kiedy zaczną spływać pytania od rodzin osób zabitych w Katyniu (zob. aneksy 1–14). Bez względu na to, czy zapytanie dotyczyło przetrzymywanych w Kozielsku, Ostaszkowie czy Starobielsku Bardach odpowiadał, że dana osoba została zamordowana przez hitlerowców

Funkcję attaché w Moskwie pełnił łącznie dwa lata i trzy miesiące. Powołanie go na to stanowisko było niewątpliwie wyrazem zaufania, jakim darzyły go sowieckie służby specjalne.

⁶ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Akta personalne Juliusza Bardacha, 1600/76/11, k. 69.

⁷ J. Bardach, K. Gleeson, *Man is wolf to man: surviving Stalin's gulag*, London 1999. Przekład polski: J. Bardach, K. Gleeson, *Człowiek człowiekowi wilkiem. Przeżyłem Gulag*, tłum. E. Nowakowska, Kraków 2002. Kontynuacją wspomnień jest J. Bardach, K. Gleeson, *Surviving freedom: after the Gulag*, Berkeley 2003.



w Katyniu. 22 września 1947 r. Juliusz Bardach wystawił jedno z niewielu zaświadczeń o prawdziwej treści. Dotyczyło ono miejsca śmierci gen. Mariusza Zaruskiego (zob. aneks 14). W listopadzie 1947 r. zaś konsultowano sprawę budowy pomnika dla oficerów rozstrzelanych w Katyniu (zob. aneks 15). Ministerstwo Spraw Zagranicznych oświadczyło, że Ambasada RP w Moskwie dysponuje nawet odpowiednimi funduszami na ten cel (zob. aneks 16).

Jak widać z przytoczonej w aneksach korespondencji, Bardach był jedną z wielu osób propagujących kłamstwo katyńskie. Znalazł jednak czas, aby odnaleźć swojego brata Janusza przebywającego w łagrze⁸. Jak pisze w swoich wspomnieniach Janusz, nie byli w dzieciństwie w dużej zażyłości, co zapewne było spowodowane różnicą wieku (pięć lat)⁹. Juliusz pomógł w zwolnieniu brata z obozu. Janusz przybył do Moskwy w marcu 1946 r. i zamieszkał w mieszkaniu brata. Odzyskał polskie obywatelstwo. Dzięki protekcji otrzymał stypendium od polskiego rządu. Rozpoczął studia w moskiewskim Instytucie Medyczno-Stomatologicznym¹⁰.

5 marca 1948 r. Bardach został odwołany z funkcji attaché. Jak napisał jego zwierzchnik, szef oddziału II Sztabu Generalnego Wacław Komar,

„ jego współpraca z Ambasadorem Naszkowskim napotkała na wiele przeszkód z powodu zajęcia przez obu wymienionych nieustępliwych stanowisk w kwestiach spornych. Na skutek braku wspólnej platformy porozumienia zaistniała niezdrowa atmosfera odbijająca się na całokształcie działalności ambasady. Z tych to powodów zaszła potrzeba odwołania płk. Bardacha¹¹.

Marian Naszkowski we wspomnieniach milczy na temat swojej współpracy z Juliuszem Bardachem¹².

Jego następcą po kilkumiesięcznym okresie wakatu został gen. bryg. Mikołaj Prus-Więckowski (1948–1951).

Po powrocie do Polski Bardach w latach 1948–1950 pracował w Centralnym Urzędzie Planowania, a także jako wykładowca historii Polski w Akademii Sztabu Generalnego i w Szkole Nauk Politycznych. W 1948 r., podczas pobytu w armii, obronił doktorat na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dysertację stanowiła praca opublikowana jeszcze w Wilnie w 1938 r. *Adopcja w prawie litewskim XV i XVI wieku*. Bardach rozstał się z Wojskiem Polskim w 1950 r.

⁸ J. Bardach, K. Gleeson, *Człowiek człowiekowi wilkiem...*, s. 383 (list Juliusza do Janusza).

⁹ *Ibidem*, s. 385–387.

¹⁰ *Ibidem*, s. 406–409.

¹¹ CAW, 1600/76/11, *Pismo ministra obrony narodowej Michała Żymierskiego do dyrektora departamentu politycznego MSZ z dnia 5 III 1948*, k. 62.

¹² M. Naszkowski, *Paryż – Moskwa. Wspomnienia dyplomaty (1945–1990)*, Warszawa 1986, s. 197, 200, 239.

Odbłyło się to w szczególnej atmosferze. Opinia wystawiona przez Szefa Departamentu Kadr Ministerstwa Obrony Narodowej płk. Turskiego głosiła, że Bardach „posiada poglądy prawicowo-pepesowskie. Notowano wrogie wypowiedzi o Związku Radzieckim”. Usunięcie Bardacha z wojska należy wiązać z sowietyzacją „ludowego” Wojska Polskiego. Oprócz objęcia w 1949 r. stanowiska ministra obrony narodowej przez marsz. Konstantego Rokossowskiego rozpoczął się proces oczyszczania kadry oficerskiej z elementów obcych i wrogich. Bardach jako przedwojenny członek PPS nie był człowiekiem godnym zaufania.

Od 1950 r. Juliusz Bardach był związany z Uniwersytetem Warszawskim i jego Wydziałem Prawa. Błyskawicznie awansował, stając się jednym z głównych historyków partyjnych. Był członkiem Marksistowskiego Zrzeszenia Historyków (MZH)¹³. Należał do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej od samego początku aż do jej rozwiązania. Był jednym z głównych realizatorów polityki partii w naukach historycznych i zajmował zdecydowanie ortodoksyjne marksistowskie stanowisko. Bardach miał jednak spore zasługi jeśli chodzi o historię prawa i lituanistykę. W jego twórczości naukowej można wyodrębnić kilka nurtów. Pierwszy to zagadnienia z historii prawa i ustroju – studia nad polskim parlamentaryzmem, organizacją państwa, władzą publiczną i samorządem oraz historia myśli prawnej. Bardach był też obok Henryka Łowmiańskiego inicjatorem badań w PRL nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Był wielokrotnie honorowany za swoją działalność, chociażby w 2002 r. Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski nadanym mu przez Aleksandra Kwaśniewskiego. Doktoraty *honoris causa* nadały mu uniwersytety: w Łodzi (1995), Warszawie (1996) i Wilnie (1997).

Na emigracji jednak pamiętano o jego moskiewskiej misji. W związku z przyznaniem mu Nagrody Fundacji im. Jurzykowskiego z protestem wystąpił zespół paryskiej „Kultury”. W piśmie skierowanym do fundacji Jerzy Giedroyc i jego współpracownicy pisali:

„ nazwisko Bardacha kojarzy się w świecie akademickim, ale nie tylko z dogmatycznym wychowaniem obywatelskim i marksistowską wizją historii. W latach 1945–1956 znany jako aktywny stalinowiec, później ostrożny i konformistyczny naukowiec. Członek partii, wobec której zachował

¹³ Stowarzyszenie zostało powołane na VII Zjeździe Historyków Polskich we Wrocławiu w 1948 r., nie zdołało jednak podjąć działalności. Jego reaktywacja nastąpiła w 1950 r. Po okresie energicznej działalności, głównie odczytowej, MZH wkrótce zamarło, choć formalnej likwidacji nie było. Zob. M. Kula, *Dobrymi chęciami piekło wybrukowane. Refleksje nad Marksistowskim Zrzeszeniem Historyków* [w:] *Spółczesność w dobie przemian: wiek XIX i XX. Księga jubileuszowa profesor Anny Żarnowskiej*, Warszawa 2003, s. 452–465; T. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 153–155.

lojalność po dzień dzisiejszy. Podczas istnienia Solidarności i wprowadzenia stanu wojennego zachował daleko idącą dyskrecję i pełną neutralność. Dziękując za przyznaną mu nagrodę Fundacji Jurzykowskiego podkreślił zasługi reżimu dla rozwoju nauki historii, która mimo ostatnich obiektywnych trudności służy nadal narodowi w drodze do poznania własnej przeszłości i przyszłości. Zważywszy zasługi takich historyków jak Jerzy Jedlicki i Andrzej Rosner przyznanie tej nagrody prof. Bardachowi wydaje się być przykrym nieporozumieniem¹⁴.

W Polsce nikt przez lata nie zapytał go o pracę w Moskwie i jego udział w kłamstwie katyńskim. Zmarł w 2010 r. jako „papież” polskiego świata prawników.

¹⁴ Archiwum Instytutu Literackiego w Maisons-Laffitte, kolekcja: Wiszące Teczki, Teczka: Juliusz Bardach, k. 1.

- 1 Świdnica, 1947 styczeń 27 – list Heleny Płacheckiej do attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie ptk. Juliusza Bardacha w sprawie poszukiwań rtm. Janusza Włodzimierza Płacheckiego z 26. pułku ułanów

Świdnica, dn. 27 I 1947 r.

Helena Płachecka
żona rotm[istrza] 26. p[ułku] uła[nów]
Świdnica, ul. Traugutta 12/2
Dolny Śląsk, woj. wrocławskie

Do Attaché Wojskowego
przy Ambasadzie Rzeczypospolitej w Moskwie

Interwencja o repa[tri]ację do Polski

Uprzejmie proszę o wszczęcie poszukiwań w sprawie męża mego – rotmistrza 26. p[ułku] ułanów – Janusza Włodzimierza Płacheckiego – ur. w dn. 6 I 1893 r. w Radomiu. Mąż mój dostał się do niewoli sowieckiej do Kozielska we wrześniu 1939 r. – skąd otrzymałam tylko jedną kartkę z datą 7 I 1940 r. Od tej pory wiadomości brak. Dla orientacji podaję, że mąż mój był emerytowanym rotm[istrzem] 26. p[ułku] uł[anów] i ostatnio zajmował stanowisko naczelnika Urzędu Skarbowego w Kobryniu na Polesiu. W dniu 23 marca 1939 r. został zmobilizowany przez D[owództwo] O[kręgu] K[orpusu] IX [w] Brześ[ciu] nad Bugiem. Proszę uprzejmie o interwencję w sprawie repatriacji męża mego z terenów ZSRR, o ile rzeczywiście się tam znajduje. Nadmieniam, że w czasie wojny straciłam starszego syna Janusza, zmarł śmiercią bohaterską w walce z Niemcami, młodszy syn mój Mieczysław był aresztowany przez Niemców, osadzony w więzieniu, następnie wywieziony do Oświęcimia i Buchenwaldu i wrócił niezdolny do pracy po blisko 4 latach.

Helena Płachecka

Źródło: CAW, Wydział Wojskowy Spraw Zagranicznych (WWSZ), 1718/88/217, k. 208.



[Moskwa], 1947 luty 21 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Heleny Płacheckiej w sprawie poszukiwań jej męża rtm. Janusza Włodzimierza Płacheckiego

[Moskwa], 21 II [19]47 [r.]

Do Ob[ywatelki]
Heleny Płacheckiej w Świdnicy

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na list z dnia 27 I [19]47 r. komunikuję, że według posiadanych przeze mnie nieoficjalnych danych rotmistrz Janusz Włodzimierz Płachecki został zamordowany przez hitlerowców w Katyniu.

Łączę wyrazy szczerego współczucia z powodu poniesionej straty.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 209.

Radom, 1947 styczeń 25 – list Jadwigi Terleckiej do attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha w sprawie poszukiwań jej męża Włodzimierza Terleckiego

Radom 25 I 1947 r.

[Jadwiga Terlecka]

Attaché Wojskowy przy
Ambasadzie Rzeczypospolitej w Moskwie

Uprzejmie proszę o poczynieni[e] kroków w sprawie odnalezienia i ewentualnego sprowadzenia do kraju męża mego Włodzimierza Terleckiego, ur. dn. 16 kwietnia 1913 r. w Pawłowie, syna Józefa-Jana i Zofii-Stanisławy z Płacheckich.

Wyżej wymieniony Włodzimierz Terlecki jako jeńiec wojenny ppor. rez. lek[arz]-wet[erynarz] do maja 1940 r. przebywał w Starobielsku. W maju 1940 r. wyjechał w niewiadomym kierunku i do chwili obecnej, mimo usilnych starań, nie otrzymałam o nim żadnych wiadomości.

Jeszcze raz gorąco polecam sprawę męża mego łaskawej opiece Pana ambasadora i czekam na kilka słów odpowiedzi.

Z poważaniem
Jadwiga Terlecka

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 210.

4

[Moskwa], 1947 luty 21 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Jadwigi Terleckiej w sprawie poszukiwań jej męża Włodzimierza Terleckiego

[Moskwa], 21 II [19]47 [r.]

Do Ob[ywatelki]
Jadwigi Terleckiej w Radomiu

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na list komunikuję, że według posiadanych przeze mnie nieoficjalnych danych lekarz por. Włodzimierz Terlecki został zamordowany przez hitlerowców w Katyniu.

Łączę wyrazy głębokiego współczucia z powodu poniesionej straty.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 207.



[Moskwa], 1947 luty 26 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Katarzyny Sroki w sprawie ppor. rezerwy 49. pułku piechoty Matejki

[Moskwa], 26 II [19]47 [r.]

Ob[ywatelce] Sroce Katarzynie w Krakowie

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na list komunikuję, że według posiadanych nieoficjalnych danych figuruje jako zabity przez oprawców hitlerowskich w Katyniu ppor. rezerwy 49. pułku piechoty Matejko (bez imienia i imienia ojca).

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 206.

Poznań, 1947 luty 2 – list Ireny Sikorskiej do marszałka Polski Michała Roli-Żymierskiego w sprawie poszukiwań jej męża mjr. Feliksa Sikorskiego

Poznań, 2 lutego 1947 [r.]

Irena Sikorska
Lektor Uniwersytetu Poznańskiego
Profesor Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Klaudyny Potockiej
Zamieszkała w Poznaniu przy ul. Jabłonkowsk[iej] 4 m. 1

Do Obywatela Marszałka Polski [Michała Żymierskiego]

Prośba

Niniejszym zwracam się do Ciebie, Obywatelu Marszałku, z gorącą i błagalną prośbą. Chodzi o mego męża Feliksa Sikorskiego, zawodowego oficera WP, majora, syna Feliksa i Franciszki z Siwieców, ur. w sierpniu 1890 [r.] w Skwaryszewie, woj. kieleckiego.

W r[oku] 1930 jako oficer ze szkoły rosyjskiej, nie legionista, przeciwnik Piłsudskiego i całej polityki sanacji, natomiast jeden z nielicznych wówczas zwolenników porozumienia z ZSRR i Czechami został zwolniony na emeryturę.

Dał następnie dowód swej inteligencji i zdolnościom przez wstąpienie na wyższe studia i chlubne ukończenie Wyższej Szkoły Handlowej oraz Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu w Poznaniu.

W 1939 r. powołano go na wojnę. Porzucił wszystko, by spełnić najszczytniejszy swój względem Ojczyzny obowiązek. Trafił następnie do niewoli w Kozielsku, skąd otrzymałam od niego list w r[oku] 1940. Odtąd wszelki śluch o nim zaginął. Nie ma go na liście katyńskiej, nie ma go w armii gen. Andersa (dowód załączam). Przypuszczam więc, że jako człowiek wykształcony i zdolny, władający do tego swobodnie językiem rosyjskim, mógł być zatrudniony na terenie ZSRR i do dnia dzisiejszego nie ma możliwości przyjazdu.

Wobec powyższego błagam Cię, Obywatelu Marszałku, [o] ułatwienie mu powrotu, o danie mu możliwości pracy w darze wymarzonej od dawna przez niego sprawiedliwej i demokratycznej Polsce.

Gdyby jednak nadzieje moje okazały się złudne, gdyby mimo wszystko mąż mój już nie żył lub został zaginiony, proszę Cię, Obywatelu Marszałku, bym wiadomość tę otrzymać mogła od władz wojskowych, pod rozkazami których przez całe życie mąż mój uczciwie pracował i na rozkaz których wyruszył na front, by już stamtąd nie powrócił.

Sumienie bowiem moje, jak również poczucie sprawiedliwości i szacunku dla człowieka, który oddał wszystko swej Ojczyźnie, nie pozwalają mi dla uregulowania mej pozycji prawnej na zwrócenie się w tej sprawie do sądu, który łatwo uznałby go za zmarłego po ogłoszeniu w czytanej jedynie w Poznaniu gazecie i wezwaniu go do stawienia się w ciągu kilku tygodni.

Myśl, że może mąż mój żyje i cierpi, nie mogąc połączyć się z nami, zatruwa życie mnie i synowi. Obecnie więc, gdy Wysoki Sejm obradować będzie nad amnestią dla tych, którzy ze złej woli lub nieświadomości wyrządzili Polsce tyle krzywdy, przez których zginęło tylu pożytecznych Jej obywateli, pomyśl, Obywatelu Marszałku, i o tym, który niczym nie zabrudził karty swego życia, a którego żona i syn pracować będą dla dobra Odrodzonego Państwa ze zdwojoną energią, gdy spadnie im z serca zmora w postaci strasznej troski o los męża i ojca.

To zainteresowanie się dalszymi losami mego męża niech stanie się jeszcze jednym dowodem należytej troski Wojska Polskiego o swych członków nie tylko tych, co żyją, lecz i tych, co wyruszyli na front, gotowi chlubnie oddać swe życie za Ojczyznę i z frontu tego nie powrócili.

Irena Sikorska
Poznań, 2 lutego 1947
ul. Jabłonkowska 4 m. 1

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 190–191.



[Moskwa], 1947 marzec 4 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Ireny Sikorskiej w sprawie mjr. Feliksa Sikorskiego

[Moskwa], 4 III [19]47 r.

Ob[ywatelce] Irenie Sikorskiej w Poznaniu

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na podanie z dnia 2 lutego 1947 r. komunikuję, że według posiadanych nieoficjalnych danych na liście zamordowanych przez oprawców hitlerowskich w Katyniu figuruje mjr Sikorski, który przebywał poprzednio w obozie w Kozielsku (bliższych danych brak).

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 188.

[Poznań], [b.d.] – list Magdaleny Namysłowej do Ambasady RP w Moskwie w sprawie poszukiwań jej synów Alfreda oraz Jana

[Poznań], [b.d.]

Magdalena Namysłowa
Obywatelka polska
Zamieszkała w Poznaniu, Rzepeckiego 32 m. 5

Do Ambasady Polskiej
przy Rządzie ZSRR w Moskwie

Zwracam się z uprzejmą prośbą o dopomożenie mi w odszukaniu moich jedynych synów, którzy znajdowali się na terenie ZSRR.

Starszy mój syn Alfred Namysł, syn Jana, ur. 6 VII 1912 r. w Gierlachowie, pow. Kościan, woj. poznańskie, oficer zawodowy 77 pp w Lidzie został zabrany we wrześniu 1939 r. do niewoli i znajdował się w obozie jeńców wojennych w Starobielsku. Stamtąd też pisywał do r[oku] 1940.

Młodszy mój syn Jan Namysł, syn Jana, ur. 8 I 1918 r. w Gierłachowie, pow. Kościan, woj. poznańskie, mgr praw, po okupacji Polski przez Niemców przeszedł granicę nad Sanem dn. 8 XII 1939 wraz z dwoma towarzyszami. Zatrzymani na granicy zostali osadzeni w więzieniu w Samborze. W kwietniu 1940 r. został syn mój z towarzyszem wywieziony do Woroszyło[w]gradu. To jest ostatnie pewne miejsce pobytu mego syna. Towarzysz jego wywieziony dalej do Starobielska (Zagłębie Donu), tutaj wyrokiem sądu został skazany na 3 lata prac za przekroczenie granicy. Ze Starobielska przewieziono go do Artiumowska i dalej do Charkowa, skąd we wrześniu 1940 r. został wywieziony do republiki Komi. Należy przypuszczać, że syn mój przeszedł te same koleje. Ponieważ dotąd nie otrzymałam żadnej wiadomości od synów, uprzejmie proszę o wskazanie drogi w poszukiwaniu moich synów.

Magdalena Namysłowa

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 191.

9

[Moskwa], 1947 marzec 4 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Magdaleny Namysłowej w sprawie jej synów Alfreda i Jana

[Moskwa], 4 III [19]47 r.

Ob[ywatelce] Magdalenie Namysłowej
w Poznaniu

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na list komunikuję, że według posiadanych nieoficjalnych danych na liście zamordowanych zbrodniarzy hitlerowskich w Katyniu figuruje por. Alfred Namysł, który poprzednio przebywał w obozie w Starobielsku.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 192.



[Moskwa], 1947 marzec 9 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list prof. dr. Juliana Makowskiego w sprawie Józefa Willa oraz Stanisława Wysockiego

[Moskwa], 9 III [19]47 [r.]

Prof. dr Julian Makowski, Warszawa

W odpowiedzi na list z dnia 10 II 1947 r. komunikuję, że według posiadanych przeze mnie nieoficjalnych danych na liście zamordowanych przez oprawców hitlerowskich w Katyniu figuruje por. Will Józef z Warszawy, który przebywał poprzednio w obozie w Starobielsku. Co się tyczy ob. Wysockiego Stanisława s. Wincentego, brak o nim wszelkich danych. Łączę wyrazy głębokiego szacunku.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 184.

[Moskwa], 1947 kwiecień 8 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha na list Zofii Ryttlowej z dnia 18 marca 1947 r. w sprawie poszukiwań Wacława Rytla

[Moskwa], 8 IV [19]47 [r.]

Ob[ywatelce] Zofii Ryttlowej w Warszawie

Szanowna Obywatelko!

W odpowiedzi na list z dnia 18 III [19]47 r. komunikuję, że według posiadanych nieoficjalnych danych porucznik inżynier-architekt Ryttel Wacław został zamordowany przez oprawców hitlerowskich w Katyniu.

Łączę wyrazy głębokiego współczucia.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, płk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 141.

[b.m., b.d.] – list Ireny Zakrzewskiej do ptk. Juliusza Bardacha w sprawie poszukiwań Bolesława Zakrzewskiego

[b.m., b.d.]

Bolesław Zakrzewski, porucznik – inżynier mechanik, ukończona Politechnika Warszawska: Instytut Techniczny Uzbrojenia w Warszawie. Ur[odzony] 1 listopada 1908 r., wieś Dąbrowa-Gogole, woj. białostockie, syn Władysława i Marianny z Dąbrowskich.

Od 17 września 1939 r. internowany w Rosji, ostatnia wiadomość z Kozielska, marzec 1940 r.

Podobno w 1941 [r.] (luty) zatrudniony jako kierownik wraz z żołnierzami polskimi przy budowie dróg. Proszę o odpowiedź według adresu:

inż. Zakrzewska Irena, Warszawa-Powisłe, ul. Zajęcza 7/5.

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 177.

[Moskwa], 1947 marzec 12 – odpowiedź attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie ptk. Juliusza Bardacha na list Ireny Zakrzewskiej w sprawie poszukiwań Bolesława Zakrzewskiego

[Moskwa], 12 III [19]47 [r.]

Ob[ywatelka] Inż. Irena Zakrzewska, Warszawa

W odpowiedzi na podanie komunikuję, że porucznik inżynier mechanik Bolesław Zakrzewski, b[yły] pracownik Instytutu Technicznego Uzbrojenia w Warszawie, według posiadanych nieoficjalnych danych został zamordowany przez oprawców hitlerowskich w Katyniu.

Łączę wyrazy głębokiego współczucia.

Attaché wojskowy przy Ambasadzie RP w Moskwie
J[uliusz] Bardach, ptk

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 176.



[Moskwa], 1947 wrzesień 22 – pismo attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie płk. Juliusza Bardacha dotyczące miejsca śmierci gen. Mariusza Zaruskiego

[Moskwa], 22 IX [19]47 [r.]

Na podstawie nieoficjalnych danych znajdujących się w rozporządzeniu attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie, stwierdza się, iż generał Zaruski Mariusz zmarł w marcu 1941 r. w szpitalu m. Chersoń, obw[ód] Odessa. Zaświadczenie wydaje się żonie zmarłego dla przedstawienia na żądanie.

Źródło: CAW, WWSZ, 1718/88/217, k. 106.

[Warszawa], 13 XI [19]47 [r.] – pismo szefa Oddziału Spraw Zagranicznych Wojska Polskiego Gustawa Alefa do naczelnika Wydziału Wschodniego Departamentu Politycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie budowy pomnika dla oficerów rozstrzelanych w Katyniu

[Warszawa] 13 XI [19]47 [r.]

[Gustaw] Alef

Do Naczelnika Wydziału Wschodniego MSZ
Do Departamentu Politycznego MSZ

W sprawie budowy pomnika dla oficerów rozstrzelanych w Katyniu prosimy skomunikować się z Szefem Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego Wojska Polskiego płk. Świetlikiem.

Referent P[ó]łn[o]c[no]-Wschodni Oddziału Spraw Zagranicznych WP mjr Dymidas
Szef Oddziału Spraw Zagranicznych Wojska Polskiego Alef

Źródło: CAW, WWSZ, Wydział Północno-Wschodni, 1817/88/8, k. 79.

[Warszawa] 13 XI [19]47 [r.] – pismo szefa Oddziału Spraw Zagranicznych Wojska Polskiego Gustawa Alefa do szefa Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego w sprawie budowy pomnika dla oficerów rozstrzelanych w Katyniu

[Warszawa] 13 XI [19]47 [r.]

[Gustaw] Alef

Do Szefa Głównego
Zarządu Polit[yczno]-Wych[owawczego] WP

Ministerstwo Spraw Zagranicznych zawiadomiło nas, że Ambasada RP w Moskwie posiada fundusz dyspozycyjny na budowę pomnika w Katyniu, w sumie 709 000 zł. Ministerstwo Spraw Zagranicznych prosi o uprzejme skomunikowanie się w tej sprawie z naczelnikiem Wydziału Wschodniego Departamentu Politycznego MSZ – tu ob[ywatel] Czajka.

Referent P[ó]łn[o]c[no]-Wschodni Oddziału Spraw Zagranicznych WP mjr Dymidas
Szef Oddziału Spraw Zagranicznych Wojska Polskiego Alef

Źródło: CAW, WWSZ, Wydział Północno-Wschodni, 1817/88/8, k. 76.



Streszczenie

Juliusz Bardach (1914–2010) w latach 1945–1947 pełnił funkcję attaché wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie, łącznie przez dwa lata i trzy miesiące. Przez cały ten czas otrzymywał zapytania dotyczące zaginionych polskich jeńców przetrzymywanych w Kozielsku, Ostaszkowie czy Starobielsku. Pułkownik Juliusz Bardach odpowiadał, że poszukiwane osoby zostały zamordowane przez hitlerowców w Katyniu. W marcu 1948 r. został odwołany z funkcji attaché. Po powrocie do Polski związał się z Uniwersytetem Warszawskim i jego Wydziałem Prawa. Stał się jednym z czołowych polskich historyków prawa.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe: Akta personalne Juliusza Bardacha, Wydział Wojskowy Spraw Zagranicznych, Wydział Północno-Wschodni.

Opracowania

Alexandrowicz S., *Wspomnienie o profesorze Juliuszu Bardachu (3 XI 1914, Odessa – 26 I 2010, Warszawa)*, „Zapiski Historyczne” 2010, z. 4.

Bardach J., Gleeson K., *Człowiek człowiekowi wilkiem. Przeżyłem Gulag*, tłum. E. Nowakowska, Kraków 2002.

Bardach J., Gleeson K., *Man is wolf to man: surviving Stalin's gulag*, London 1999.

Bardach J., Gleeson K., *Surviving freedom: after the Gulag*, Berkeley 2003.

Baszkiewicz J., *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 4.

Dubas-Urwanowicz E., *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Białostockie Teki Historyczne” 2010, t. 8.

Grodziski S., *Historyzm prawniczy Juliusza Bardacha (1914–2010)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, z. 2.

Kula M., *Dobrymi chęciami piekło wybrukowane. Refleksje nad Marksistowskim Zrzeszeniem Historyków [w:] Społeczeństwo w dobie przemian: wiek XIX i XX. Księga jubileuszowa profesor Anny Żarnowskiej*, Warszawa 2003.

Naszkowski M., *Paryż – Moskwa. Wspomnienia dyplomaty (1945–1990)*, Warszawa 1986.

Olszewski H., *Wspomnienie o Juliuszu Bardachu (1914–2010)*, „Nauka” 2010, nr 1.

Orzechowski K., *Szkice do portretu uczonego. O Juliuszu Bardachu w pięćdziesięciolecie twórczości*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1985, z. 2.

Rutkowski T., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970 Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007.

Siewierski T., *Juliusz Bardach (1914–2010). O lituanistycznej pasji uczonego [w:] Multum, non multa. Młodzi badacze w poszukiwaniu prawdy*, red. U. Czyżewska et al., Lublin 2012.

Siewierski T., *Juliusz Bardach – historyk na zakrętach dziejów*, Histmag.org, <https://histmag.org/Juliusz-Bardach-historyk-na-zakretach-dziejow-10576> [dostęp: 2 V 2018].

Sójka-Zielińska K., *Juliusz Bardach – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, historyk prawa (w pięćdziesięciolecie pracy naukowej)*, „Kronika Warszawa” 1986, nr 3–4.

Tomaszek A., *Profesor Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Palestra” 2010, nr 3.

Wąsowicz M., *Kultura prawna w dorobku profesora Juliusza Bardacha [w:] Z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, red. M. Wąsowicz et al., Warszawa 2004.

Zakrzewski A.B., *Juliusz Bardach (3 November 1914–26 January 2010)*, „Acta Poloniae Historica” 2010, t. 101.

Zakrzewski A.B., *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2009, t. 10.

Zakrzewski A.B., *Juliusz Bardach (3 XI 1914–26 I 2010)*, „Kwartalnik Historyczny” 2010, nr 4.

Zasztowt L., *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2010, t. 73.

Zasztowt L., Malicki J., *Juliusz Bardach (1914–2010)*, „Przegląd Wschodni” 2011, z. 4.